

Göle Kazasının Ekonomik Durumu ile İlgili Bir Belge

A Document About The Economic Situation of Göle District

Selda KILIÇ*

Öz

Türk Kurtuluş Savaşı son derece zor şartlar altında verilmiştir. Üstelik de bu çetin mücadele de maddi ve mali olanaklar oldukça kısıtlıdır. Biz de Bu çalışma ile Milli Mücadelenin en önemli dönemlerinden 1922 yılı itibarıyla Göle Kazasının iktisadi hayatı ile ilgili olarak küçük de olsa bir tespit yapmaya çalışacağız. Elimizdeki belge Kolordu Kumandanlığından telgraf ile, Ardahan Mutasarrıflığı vasıtasıyla 27.04.1922 (27.IV.1338) tarihinde Göle Kaymakamı Hayri Bey'e gönderilen, kazanın 1922 yılındaki ekonomik durumu ile ilgili bilgi edinebilmek amacıyla sorulan, yedi soru ve cevabı içermektedir. Söz konusu çalışmanın amacı da belgenin ışığı altında, Kurtuluş Savaşı'nın verildiği bu dönemde Doğu Anadolu bölgesindeki bir kazamızın iktisadi yapısı hakkında bilgi aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Ekonomi, Kaza, Göle, Tarım, Hayvancılık, Sermaye

Abstract

Turkish Independence War was done under very hard conditions. Furthermore, the physical and financial facilities were rather limited when this struggle was conceded. With this study, we will try to make determination about the economic life of Göle District in 1922 which was one of the most important period of National Independence War. The document we had contains seven

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

questions and answers which were asked to learn the economic situation of Göle District in 1922 by a telegram sent from Corps Command Headquarters through Ardahan Governorship to the head of Göle District – Hayri Bey- in 27.04.1922 (27. IV.1338). The aim of this study, under the light of this document, is to convey information about the economic situation of a district located in East Anatolia during the period which Independence War was done.

Key Words : *Economy, District, Göle, Agriculture, Livestock*

Bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı, son derece zor şartlar altında verilmiştir. Bu olumsuz koşulların başında da parasal sıkıntılar gelmektedir. Biz de bu çalışmamız ile milli mücadelemizin en önemli dönemlerinden 1922 yılı itibarıyla Göle Kazasının iktisadi hayatı ile ilgili olarak küçük de olsa bir tesbit yapmaya çalışacağız. Ancak bölgenin ekonomik yapısına gelmeden, bu dönemde genel olarak Osmanlı mali durumuna değinmemiz gerekmektedir.

Trablusgarb, Balkan Savaşları, I.Dünya Savaşı ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu konuda en iyi örneği, son Osmanlı Mebusan Meclisinin, kapatılmasından birgün önceki toplantısında ek ödenek kanun tasarısı görüşmelerinde bulmaktayız. İstanbul halkına eklemek sağlamak için bile İaşe Nazırlığı 3 milyon liralık ek ödenek istemekte ve konu 18 Aralık 1918 günü oturumda görüşülmektedir. Kürsüye çıkan Sinop Vekili Fehmi Efendi başkent halkının (İstanbul) aç olduğundan bahsetmektedir. Yani 1918 yılı sonlarında İstanbul halkı açtır. Devlet halka, eklemek verebilmek için 3 milyon lira bile bulamamakta, bunun için borçlanma yolunu seçmektedir. İstanbul'da dahi açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalınmış olması, ekonominin ne kadar güçsüz ve bozuk olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Devletin ekonomik ve mali güçsüzlüğü gittikçe artarak, Mayıs 1919'da, devlet memurlarına aylık ödeyemez duruma gelecektir.¹ I. Dünya Savaşının yarattığı bu ekonomik çöküntü ve mal darlığı sonucu bir enflasyonist baskı da başgöstermiştir.² Benzeri bir olumsuzluk zirai üretim içinde sözkonusu olmuştur. Zirai üretim Dünya Savaşında önemli ölçüde tahrip olmuştur.³ Aslında devlet, savaşın başlamasıyla birlikte, büyük bir savaş finansmanı

¹ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, s.93-94; Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, cilt; LXX, Ercan Matbaası, İstanbul 1961, s.10830,10831; Vehbi Cem Aşkun, Sivas Kongresi, ikinci baskı, Tan Matbaası İstanbul 1964, s.29,

² Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s-90

³ Bünyemin Duran, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Türkiye Tarımdaki Gelişmeler (1870-1914)" *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Tebliğler, M.Ü. Türkiye Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989, s-338.

sıkıntısına girmişti.⁴ Savaşla birlikte ekili alanlarda'da azalmalar meydana gelmiş, savaş öncesi toplam 75 milyon dönümü aşkın toprak işlenirken, savaşın ilk yılında 30 milyona, daha sonraları ise 25 dönüme kadar düşme olmuştur. Koyun ve keçi gibi hayvan mevcudu ise, %41 civarında gerileme göstermiştir. Hayvanların kötü beslenmesinin sonucunda et ve süt veriminde de düşüşe sebep olacağı açıktır.⁵

1919 yılına gelindiğinde ise, bu yılın mali koşulları; bir bakıma Kurtuluş Savaşı'nın mâli koşullarını ortaya koymaktadır. Son derece vahim olan bir durumda, Anadolu Kurtuluş Savaşının henüz eşliğindeyken savaşın finansmanında kullanılacak gelirin çok büyük bir kısmı, yabancı uyruklu dış borç alacakları adına, yabancı bir kuruluş olan Düyun-u Umumiye İdaresi Anadolu'nun en küçük yörelerine kadar uzanan geniş örgütü ile kendisine bırakılan Devlet gelirlerini toplamaktadır. Anadolu, fakir ve o günlerin koşulu ile altında gelir kaynakları sınırlı, Düyunu-u Umumiye İdaresi dışında kalan az miktarda ve verimi düşük gelir kaynaklarına sahiptir.⁶

Büyük Millet Meclisinin 23 Nisan 1920 günü açılıp, çalışmalarına başlamasıyla mali kaynaklara duyulan ihtiyaç sebebiyle gelir artırıcı vergi kanunlarının çıkarılmasında yine de yumuşak bir tutum izlenmiştir. Meclis, açılışından itibaren, 12 Nisan 1921 gününe kadar⁷ yaklaşık olarak bir yıl içinde 19 kanun çıkarmıştır. Bu kanunların 56 adeti, yani yarısından fazlası, mâli kanunlardır. Bu dönemde şöyle önemli bir gelişme de olmuştur. Bilindiği gibi Anadolunun gelirlerinden yarısından fazlasını Düyunu Umumiye idaresi tarafından toplanıyordu. Meclisin ilk Maliye Bakanı Hakkı Behiç Bey, Düyun-u Umumiye İdaresinin Ankara temsilcisi Ali Cevat Beyi Makamına davet ederek, "*Biz harp halindeyiz, Vergileri toplayıp bize verin, masraflarınızı alın, sulh olunca hesaplarız.*" Bu teklif Düyun-u Umumiye İdaresinin de işine gelmiş, temsil ettikleri yabancı alacaklarının savaştan sonra ödenmesini garantilemiştir. Buna rağmen, devletin gelirleri, uzun süreli bir mücadeleyi finanse edebilecek kadar yeterli ölçüde değildir. Yeni gelir kaynakları aramak gerekmektedir.⁸

⁴ I. Dünya savaşı 400 milyon lira harcama yaptırmayı gerektirmiştir. Abdüllatif Şener, "Tanzimat ve Meşrutiyet'te İktisâdi ve Mâli Politikalar" *Ekonomi ve Toplum*, Osmanlı Özel Sayısı, sayı:32, Ankara 200, s.287; Ayrıca bak; Vedat Eldem, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler Tartışmalar*, 8-10 Haziran 1973, H.Ü. Yay, Ankara 1975, s.388.

⁵ Şener, a.g.m, s.287.

⁶ Müderrisoğlu, a.g.e., s.127

⁷ Elimizdeki söz konusu belgenin tarihi 27 Nisan 1922 (27-IV-1338) dir.

⁸ Müderrisoğlu, a.g.e., s.257,260

Doğu Anadolu, Kazım Karabekir Paşa'nın⁹ zaferinden sonra, Meclis Ekim 1920 ayı başından itibaren birbiri ardına birçok gelir artırıcı kanun çıkarmak zorunda kalacaktır. Mali yılın sonu olan 28 Şubat 1921 gününe kadar mevcut gelir kaynakları, bu sürenin sonuna kadar ihtiyaçları karşılamaktan uzaktı. Devlet gelirlerinin sonbahardan itibaren azalan bir seyir izlemesine karşılık, giderlerin ordu mevcudunun arttırılması sebebiyle artan bir seyir izleyeceği belliydi. Bu durumda tek çare tarıma dayalı vergiler gibi mevsimlik dalgalanma göstermeyen, tahsili az masraflı ve kolay vergilendirme alanlarına başvurmak olacaktı.

Öte yandan Doğu ordusunun kazandığı zafer, halkın yeni külfetlere kolayca katlanabileceği psikolojik bir ortamın yaratılmasına da yardımcı olmuştu.¹⁰ Göle kazasının ekonomik yapısını sorgulayan bu belgenin kaza'ya gönderilmesinden yaklaşık beş ay önce 9 Ekim 1921'de "*Tarım Yükümlülüğü Kanununun Uygulanma Şekline İlişkin Tüzük*" yayınlanmıştır. 21 maddeden oluşan bu tüzüğün ana hatları şöyle özetlenebilir.¹¹

- Her il ve ilçede vali ve kaymakamın başkanlığı altında askerlik dairesi başkanı, tarım memuru, jandarma komutanı, tarımla uğraşanlar tarafından seçilen iki üyeden meydana gelen bir "*Tarım Yükümlülüğü Kurulu*" kurulmaktadır. (Tüzük maddesi 1-2)

- Her mahalle ve köydeki "İhtiyar Heyetleri" aracılığıyla her evin hayvan, arazi, tarım araç ve gereçleri ile tohumluk miktarları dikkatlice tesbit edilecek ve bir deftere kaydolunacaktır. (Md. 3)¹²

⁹ Merkezi Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir Paşa komutasındaki 15. Kolordu, 1921 yılı başlarına kadar kendi olanakları ile ayakta durmuştu. Doğu ordusuna Maliye Bakanlığınca bir kuruş dahi tahsis edilmemiş,ordu I.Dünya savaşı sırasında bu bölgede depolanan ve düşmandan ele geçirilen askeri eşya ve yiyecek stoklarını kullanmıştır. Böylesine mali kaynaklardan yoksun bulunan doğu ordusu, 30 Mayıs ve 4 Haziran 1920 günlerinde, doğu sınırlarımıza saldırıda bulunan Ermenilere karşı taaruz etmek için Meclisten yetki istemişti. Sovyet Rusya ile yeni ilişkiler kurulduğu o günlerde bu taaruzda izin verilmemişti. Ermenilerin Oltu ve Tuzla'yı, Gürcülerin Artvin'i işgal etmeleri ve daha ileri gitmeleri üzerine B.M.M. bir kuruşluk mali olanak sağlayamadığı ordusuna taaruz için yetki tanıdı. 28 Eylül 1920 günü taaruzda geçen Doğu Ordusu 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de Kars'ı ve 7 Kasım'da Gümrü'yü zaptetti. Taaruz hedefine ulaşılmış ve çok az bir kayıpla doğudaki Misak-ı Milli sınırlarına varılmış, 2 Aralık 1920 günü Gümrü Anlaşması imzalanmıştı. Müderrisoğlu, a.g.e., s.265.

¹⁰ Müderrisoğlu, a.g.e., s.275.

¹¹ Müderrisoğlu, a.g.e. s. 492-495.

¹² Tüzük Maddesinin 3., TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17, "6. sual" ile sorulmaktadır.

• Her çift hayvan başına, sahibi yazlık ve kışlık olmak üzere en az kırk dönüm araziye ekmekle yükümlüdür. Mahalle ve köy ihtiyar heyetleri, ne cins, ne miktar tohumla ekim yaptıklarını veya nadas ettiğini Tarım Yükümlülüğü Kuruluna bildirecektir. (Md : 4-5)¹³

• “Tarım Yükümlülüğü Kanununun Uygulama Şekline İlişkin Tüzük”, tarım yükümlülüğüne tabi bulunanların askerliklerini ertelemek suretiyle, üretim düşüklüğüne engel olmak yolunu seçmiştir. Genellikle her yüz dönümün bir kişi tarafından ekilip biçilebileceği varsayımı ile hareket edilmiştir. Bu duruma göre çiftçiliği sanat edinmiş olanlardan iki yüz dönüm araziye işletenlerin kendileri ile birlikte iki işçisinin, iki yüz dönümden fazla arazi işletenlerin her fazla yüz dönüm için bir işçisinin daha askerlik hizmetleri ertelenmektedir. Traktör kullanarak ekimde bulunanların ayrıca iki makinistin, ikiyüz koyun veya keçisi ile elli adet sığırı olanların kendileri ile birer çobanının askerlik hizmetleri ertelenebilecektir. (Md. 8,9 ve 11)¹⁴

Kanımızca, sözkonusu tüzüğün en önemli maddesi, tarımla uğraşmayan sermaye sahiplerini ekime zorlayan onuncu maddesi olmaktadır. Bu madde uyarınca, resmi olarak kurulmuş her türlü imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler ile müessese ve derneklerden beş bin lira sermayesi olanlar yüz dönüm ve daha fazla sermayesi olanlar ayrıca her fazla bin lira için on dönüm araziye tahıl ekmek veya ektirmekle yükümlü tutulmaktadır. Böylece sermayenin atıl kalmasının önüne geçilerek tarımda kullanılması sağlanmış olmaktadır.¹⁵

Aslında bu tüzük maddelerinden genel seferberlik ile tarım seferberliğinin bağdaştırılmaya çalışıldığı açıkça sezilmektedir. Sözkonusu tüzüğün 8, 11 ve 14’üncü maddelerine yapılan eklemelerle, tarımla uğraşıp da henüz silah altına alınmamış olanlardan iki yüz dönüm ekimde bulunanların kendileri ile birer işçisinin, iki yüz dönümden fazla ekimde bulunanlara fazla her iki yüz dönüm için bir işçisinin; her iki yüz elli koyun veya keçi veya her elli sığır veya beygir veya deve sürüsü olanların kendileriyle birer çobanlarının askerlik hizmetleri erteleniyordu.¹⁶

¹³ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17, “sual 7”

¹⁴ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17, “1. sual”, “2. sual” ile kazanın bu bilgileri de sorulmuştur.

¹⁵ Müderrisoğlu, s.g.e, s. 494; TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17, “3. sual” de beş bin lira veya daha ziyade sermayeli şirket var mıdır? Varsa nerelerde ve kimlerdir ? Denilerek sorulmaktadır.

¹⁶ Müderrisoğlu, a.g.e, s. 495; TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17, “1. sual”, “2. sual”, “1. cevab”, “2. cevab”.

Bu arada Tarım Yükümlülüğü Kanununun Uygulama Şekline İlişkin Tüzüğü'nün 10'uncu maddesinin alanı genişletilerek, bütün tüccar ve servet sahipleri ticaret odalarında kayıtlı derecelerine veya gelir vergisi miktarlarına veya tarım yükümlülüğü kurullarının takdirine göre üç sınıfa ayrılarak; birinci sınıfa kırk, ikinci sınıfa yirmi, üçüncü sınıfa on dönüm ekim yaptırılacaktı. Özel şirketlerde sermayelerine göre aynı şekilde ekim yükümlüsü sayılmaktaydı. Bu yükümlülüklerden toprağı olmayanlar, tarım Yükümlülüğü Kurullarının yardımıyla asker aileleriyle dul ve yetimlerin ihtiyaçlarından fazla olan araziyi kiralayacaklardı.¹⁷

Öyle anlaşıyor ki, ülke ekonomisinin dar boğazda olduğu, insan kaynağının azaldığı, tarımsal üretimin düştüğü bu dönemde, Anadolu'da ekonominde çok büyük ölçüde tarıma bağlı olmasından dolayı, alınan ekonomik önlemlerde tarıma yönelik olması gerekliydi. Çalışan erkek işgücünün çoğunlukla cephelerde bulunuyor olmasından dolayı üretimde düşüş sözkonusu idi.

Göle'nin Ekonomik Yapısı

Anadolu ekonomisinin tarıma dayalı olmasından ötürü, alınan ekonomik tedbirlerde tarıma dönük olmak zorundaydı.¹⁸ Ayrıca bu sıkıntılı dönemde Kurtuluş Savaşının maddi kaynaklarının bir kısmı, Mustafa Kemal Paşa'nın bu günlerde ordu ile yaptığı temaslar sonucu sağlanmıştır.¹⁹ Kolordu komutanlığından telgraf ile sorulan, Ardahan Mutasarrıflığı vasıtasıyla Göle Kaymakamlığına gönderilen 27 Nisan 1922 tarihli belge bu bakımdan önemlidir. Göle Kaymakamı Hayri Efendi, Kolordu Kumandanlığının kendisine yönelttiği soruları yanıtlarken, kazanın ekonomik yapısı hakkında da bilgi vermektedir.²⁰

¹⁷ Müderrisoğlu, a.g.e, s. 495; TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17, "3. sual", "3. cevap".

¹⁸ 1920'lerin başında Ülkenin tarım sektörü yaklaşık olarak çalışan nüfusun %80'ini oluşturmakta G.S.M.H. 'nin de %50 'sine karşılık gelmekteydi. Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yay. Ankara 1925, s.299.

¹⁹ Müderrisoğlu, a.g.e., s.155.

²⁰ Türk İnkılap tarihi Enstitüsü Arşivi, (BundanSonra; TİTEA), Kutu No : 97, Belge No : 17. (T: fi 27.IV.1338)

Benzer şekilde bir bilgilendirme raporu da Ardahan Mutasarrıflığı tarafından hazırlanmıştır. 22 Nisan 1922 tarihli yazıya istinaden, Ardahan Livası Mutasarrıflığı Tahrirat Müdüriyeti damgalı, Mutasarrıf Talat imzalı 3 Mayıs 1922 tarihli, Elviye-i Selase Heyet-i Tahkikiyesi Azası Sait Paşa'ya hitaben yazılmış Mutasarrıflık raporu da aynı içeriktedir. Raporun 13 madde halinde ele alındığı, 11 adet'de eki olduğu ifade edilmektedir. Daha ayrıntılı ve özenli hazırlandığını düşündüğümüz bu raporun belirtilen 11 adet eki'ne maalesef ulaşamamıştır. Ancak elimizdeki belgeden Ardahan Mutasarrıflığı ile ilgili olarak ekonomik ve sosyal yası hakkında bilgi edinmek sözkonusudur. TİTEA, Kutu No : 96, Belge No : 32.

Soru-cevap şeklindeki bu belgede yedi soru ve cevap bulunmaktadır.²¹ Muhtemelki Kolordu Kumandanlığından gönderilen sorular yeniden yazılmıştır. Çünkü yörenin ekonomik yapısı ile ilgili bu soruların hemen altlarına cevapları da yazılmıştır. Örneğin; 1. sorunun hemen altında, 1. sorunun cevabı verilmiştir. Diğer numaralandırmalarda da soru-cevap şeklinde devam etmektedir.

Kazada bir sene içerisinde 200 dönümlük veya üzeri bir araziyi ekip, biçebilecek kişi bulunmamaktadır.²² 250 koyun ve keçi besleyen; 13 kişi, 50 sığır besleyen; 53 kişi, 50 adet beygir, deve, merkeb besleyen yoktur.²³ Kaza dahilinde 5,000 lira ya da daha fazla sermayeli bir şirket bulunmamaktadır.²⁴ Ayrıca, 1., 2., 3. sınıf olarak belirlenmiş bir özel şirket de mevcut değildir.²⁵ Servet sahibi sayılabilecek 12 kişi bulunmaktadır. Muhtemeldir ki bunlar da 250 koyun ve keçi sahibi olanlardır.²⁶ Kaza'da "Arpa"nın dışında başka bir ürün ekilmemektedir.²⁷ 1 dönüm araziye ekilen 12 kıyye²⁸ tohum, 84 kıyye hasılat vermektedir.²⁹ Ziraat makinası ile 7 dönümlük bir arazi ekip-biçilir ise, 588 kıyye hasılat alınabilmektedir.³⁰ Daha iptidai olan bir çift öküz ve sapan kazması ile ise, 3 dönümlük bir arazi ekilip biçilebiliyor, sonuçta da 250 kıyye hasılat kaldırılıbiliyordu.³¹

Kazada bulunan tarım alet ve makinaları,³²

Pulluk	237 adet
Kara saban	1.400 adet
Tohum ve tanesi makinaları	20 adet
Tınav makinaları	40 adet
TOPLAM	1.697 adet

²¹ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

²² TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17; sürekli savaşlar ve nüfus azalması nedeniyle ülkedeki tarımsal üretimde 1913-1922 yılları arasındaki azalma son derece önemlidir. Tezel, a.g.e, s. 92; Göle kazası için de benzeri bir sorun sözkonusudur.

²³ İkinci soruda özellikle ... 50 beygir, 50 deve ve 50 merkeb besleyen kaç adam vardır? diye sorulmaktadır. TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

²⁴ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

²⁵ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

²⁶ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

²⁷ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

²⁸ Kıyye: 400 dirhem= 1282 gr.

²⁹ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

³⁰ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

³¹ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

³² TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

Bölge dahilinde bir köyün, 1 senelik arpa ve hayvan yemliğinin karşılanabilmesi için, 27,000 kıyye Arpa'ya, 5,600 kıyye ot ve saman (yemlik için) ihtiyaç vardır.³³ Bir hayvanın ortalama olarak 1 senelik yemlik ihtiyacı şöyledir,³⁴

- 3.000 kıyye ot ve saman
- 720 kıyye arpa

Kaza dahilindeki bir köyün bir senelik ihtiyacını karşılamak için 320 dönümlük kadar bir arazinin ekilmesinin lazım geldiğinin yapılan araştırmadan anlaşıldığı ifade edilmektedir.³⁵

Öyle görünüyor ki, 27 Nisan 1922 (27.IV.1338) tarihinde Kolordu Kumandanlığının isteği üzerine Ardahan Mutasarrıflığı aracılığı ile Göle kaymakamlığına gönderilmiş bu yazıda, "Tarım Yüküklülüğü Kanununun Uygulama Şekline İlişkin Tüzük (9 Ekim 1921)" için belli ki bir ön araştırma yapılmıştır. Kolordu Kumandanlığı tarafından gönderilen bu yazıda kısaca şu noktalar sorgulanmaktadır;

- Kaza'daki erkek işgücü sayısı
- Kaza'daki koyun ve keçi, sığır, beygir, deve ve merkeb sayısı
- 5,000 lira ya da daha fazla sermayeli şirketler
- Kaza'daki tüccar ve servet sahiplerinin sayısı
- Bölge arazisinin verimlilik durumu
- Kazada ekilen zirai ürünlerin cinsleri

- Ekim yapılan arazilerde hangi tür ziraat alet ve makinalarının kullanıldığı ve bunların sayıları

- Ekilen arazide gelişmiş ve ibtidai tarım aletleri kullanıldığında elde edilen hasılat miktarları

- Bölge dahilindeki bir köyün bir yıllık hayvan yemliği için nelere ihtiyacı olduğu ve takriben bir yıllık gereksinimi karşılamak için kaç dönüm arazinin ekilmesi gerektiği bilgileri istenmiştir.

Sonuç

Görüldüğü gibi 1922 yılı Göle Kazasının işgücü, ekonomik yapısı,

³³ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

³⁴ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

³⁵ TİTEA, Kutu No : 97, Belge No : 17.

tarımsal faaliyetleri hakkında bize ipuçları veren bu belgenin ışığında, şu sonuca varmamız mümkündür; savaş ortamı içinde bulunulmasından dolayı kaza'da tarımsal üretim düzeyi oldukça düşüktür. Bir yıl içinde 200 dönümlük bir araziye ekip, biçebilecek kimse yoktur. 1922 yılı itibarıyla arpa dışında başka bir şey ekilmemektedir. Yani tahıl üretiminin tamamını arpa teşkil etmektedir. 1 dönüm araziye ekilen 12 kıyye tohum, 84 kıyye hasılat vermektedir. Ziraat alet ve makinası kullanıldığında 7 dönümlük bir arazi ekildiğinde takriben 754 kg (588 kıyye) hasılat alınmaktadır. 3 dönümlük bir arazi öküz-sapan ile ekilip-biçilir ise, 250 kıyye hasılat alınabilmektedir. Kaza'da pulluk, karasaban, tohum ve tanesi makinaları, tınaz makinası gibi toplam 1,697 adet ziraat alet ve makinası bulunmaktadır. Görüldüğü gibi kazada hiç traktör bulunmamaktadır. Yaygın olarak geleneksel tarım araçları diyebileceğimiz karasaban, hayvan pulluğu gibi basit araçlar kullanılmaktadır. Modern tarım aletlerinin³⁶ bulunmayışı, tarımsal mekanizasyonun yaygınlaşmamış olması, daha fazla tarımsal alanın kullanımını engellemiş, elde edilen ürün miktarını da azaltmıştır. Ancak, savaş ortamı içinde, tarımsal üretimin de düşmesi son derece doğal ve normaldir. Savaş yılları elbette ki olağanüstü şartların bulunduğu bir devredir.

Kaza'da bulunan hayvan sayısına baktığımızda, 3,250 koyun ve keçi, 2,650 sığır bulunmaktadır. Taşımada kullanılabilecek beygir, deve, merkeb ve at gibi hayvanların ise olmadığı görülmektedir. Ayrıca, kaza'da tüccar, sermayeder, servet sahibi diyebileceğimiz kişiler bulunmamaktadır. Ehl-i servet sahibi olarak belirtilen 12 kişi muhtemeldir ki 250 koyun ve keçi sahipleridir.

Göle Kazasının 1922 yılı itibarıyla sosyal ve iktisadi hayatını elimizdeki belgenin bize sundukları oranında aktarmaya çalıştık. 1920'lerin başında Türkiye'nin tarım sektörü yaklaşık olarak nüfusun % 80'nini oluşturmaktadır. Bu açıdan baktığımızda, genel nüfusa paralel olarak Göle ekonomisinin de çok büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayandığı görülmektedir. İklim, toprak, topoğrafya özellikleri ve savaş ortamı içinde bulunulmasından dolayı yöre halkının son derece fakir olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak da ayrıntılarını ve sayısal verilerini verdiğimiz gibi nüfusun kırsal kesimde yaşadığı elverişsiz koşullarda tarım ve hayvancılık ile uğraştığı tesbit edilmiştir.

³⁶ Modern tarım makinaları ve aletlerinin kullanımının yaygınlaştırılması, bunların çiftçilere uygun koşullarda sağlanması gibi tarım meselesi ile ilgili olarak 1923 yılında yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nde çözüm yolları ortaya konulmuştur. Bak : A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 1923, İzmir, 3. Baskı, A.Ü Siyasal Bilgiler Yay., Ankara, 1981, s. 390-392, 399-405.

Kaynakça

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu No : 97, Belge No : 17.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu No : 96, Belge No : 32.

Aşkun, Vehbi Cem , *Sivas Kongresi*, ikinci baskı, Tan Matbaası İstanbul 1964.

Çavdar, Tevfik, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971

Duran, Bünyemin , “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Türkiye Tarımındaki Gelişmeler (1870-1914)” *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Tebliğler, M.Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989.

Eldem, Vedat, “Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları “, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler Tartışmalar*, 8-10 Haziran 1973, H.Ü. Yay, Ankara.

Kılıç, Selda, “1919 Yılı Kars ve Civarında Ermeni Olayları, (Arşiv Belgelerine Göre)”, *VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, XIX. ve XX.yy.'larda Türkiye ve Kafkaslar, (24-26 Ekim 2001) , Ankara 2003.

Kutay, Cemal , *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, cilt; IXX, Ercan Matbaası , İstanbul 1961.

Müderrişoğlu , Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

Şener, Abdüllatif, “Tanzimat ve Meşrutiyet'te İktisâdi ve Mâli Politikalar” *Ekonomi ve Toplum*, Osmanlı Özel Sayısı, sayı:32 ,Ankara 2000.

Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yay. Ankara 1925.

Ökçün, Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923*, İzmir, 3. Baskı, A.Ü Siyasal Bilgiler Yay., Ankara, 1981.